

ΜΙΘΡΑΪΚΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

Μιθραϊσμος είναι μια σύνθεση πολλών συστατικών. Το θεμέλιό του βασίζεται στην αρχαία πίστη τού Ιράν, τον Μαζδαϊσμό, όπου επέδρασαν οι Σημιτικές δοξασίες τής Βαβυλώνας καθώς επίσης και οι τοπικές πίστεις της Μικράς Ασίας (ο Αχούρα - Μάζντα συγχωνεύτηκε με τον Μπελ, η Αναχίτα με την Ιστάρ και ο Μίθρα έγινε ο Σαμάς, ο Ήλιος).

Ο Μίθρα είναι υιός τού Αχούρα-Μάζδα, μεσίτης μεταξύ τού Ανώτερου και τών ανθρώπων. Κατέβηκε στην γη για να σώσει τούς ανθρώπους από το πνεύμα τού κακού, τον Αριμάν.

Η λατρεία τού Μίθρα έχει διαρκέσει πάνω από 3500 έτη και συνεχίζεται ακόμη και σήμερα. Για πάνω από 500 έτη, η θρησκεία αυτή συναγωνίστηκε με τον Χριστιανισμό για την κυριαρχία στην Ρώμη στον τότε γνωστό κόσμο, που εκτείνεται από το βόρειο τμήμα τής Αγγλίας ως την Περσία, την Ινδία και τις Ρωσικές στέπες. Το όνομα του ποικίλλει λίγο ανάλογα με την εντοπιότητα όπως : Μίθρα στην Ινδία, Μίθρα στην Περσία και γενικότερα Μίθρας και τον ανεγνώριζαν επίσης οι Ζωροάστρες, οι Μανιχαίοι κ.λ.π.

Τα Μυστήρια τού Μίθρα απετέλεσαν κατά τους πρώτους αιώνες τού Χριστιανισμού, τρόπον τινά, τον κύριο θρησκευτικό αντίπαλο τής νεοϊδρυθείσας τότε Χριστιανικής εκκλησίας. Μέχρι και τον 3ο μ. Χ. αιώνα είχαν κερδίσει αρκετό έδαφος στον Δυτικό κόσμο και έτειναν να γίνουν η κυρίαρχη μυστηριακή θρησκεία τής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Ποιός όμως ήταν ο Μίθρας από πού ήρθε και ποιό είναι το μήνυμα του για εμάς σήμερα ;

Υπάρχει ένας βαθμός διαφωνίας μεταξύ τών ερευνητών κατά πόσο ο Μίθρας τών Ρωμαίων είναι ο ίδιος με τον Μίθρα τών Ινδών ή αποτελεί την έκφραση μιας διαφορετικής εξέλιξης. Η ρίζα τής λέξεως προέρχεται από την Ινδοευρωπαϊκή λέξη Μιχίρ, που σημαίνει « φίλος » καθώς και « επαφή ή σύμβαση ». Στα Αραβικά Μαχάρα σημαίνει επαφή. Στα αρχαία Περσικά « Μερ » σημαίνει φιλία και αγάπη.

Στα Σανσκριτικά και στην γλώσσα των Ινδιάνων σημαίνει Ήλιος ή η Ηλιακή Θεότητα. Είναι σημαντικό να συνειδητοποιηθεί ότι αυτές οι λέξεις δεν είχαν τότε την ίδια έννοια που έχουν σήμερα, άλλα μάλλον αντιπροσώπευαν περισσότερο μια ρύθμιση, η οποία ήταν μια διπλής κατεύθυνσης σχέση μεταξύ Θεού και τού ζηλωτή με καθήκοντα και υποχρεώσεις και στις δύο πλευρές και ως εκ τούτου « η σύμβαση » ! Και στις δύο παραδοσιακές μορφές είναι ο προστάτης Θεός των « συμβολαίων » δηλαδή της « συμμαχίας », τής φιλίας μεταξύ θεών και ανθρώπων, ο υπερασπιστής τής αλήθειας και άσπονδος εχθρός τού ψεύδους ταυτιζόμενος πολλές φορές και με αυτόν τον Αχούρα – Μάζδα ή Ωρομάσδη.

Ως μεσίτης μεταξύ τού ουρανού και τής γης, ενέχει ήδη το σπέρμα τού θεού σωτήρα, δεδομένου μάλιστα ότι θεωρείτο ήδη εκπρόσωπος τού θείου νόμου, τής τάξης και τής δικαιοσύνης.

Ο Μίθρας ήταν η προσωποποίηση όχι τού Ηλίου, αλλά τής διά τού Ηλίου συμβολιζομένης Πνευματικής θεότητας.

Οι αρχαίοι λαοί μόνο εξωτερικώς εμφανίζονται να λατρεύουν, ζώα, αστέρια, δένδρα κ.ο.κ.

Εσωτερικώς όμως οι μύστες διδασκόταν ότι κάτω από το σύμβολο εκείνο έπρεπε να αναζητήσουν την βαθύτερη έννοια τής “ ενεργού Θείας δυνάμεων ”, τού μύχιου εσωτερικού νόμου τής Φύσεως (αναλογία), ο οποίος εκδηλώνεται μέσω αυτών.

Επομένως όταν αναφερόμαστε στον Ήλιο δεν εννοούμε τον ορατό Ήλιο αλλά τον Πνευματικό, το Φως που φωτίζει τον κάθε άνθρωπο που έρχεται στον κόσμο, δια τού φωτός τού οποίου παρέχονται τα μέσα και οι δυνάμεις στην Ψυχή για να εισέρθει σε πιο Θείους Κόσμους.

Περαιτέρω ο Μίθρας, ως θεός - ήλιος, ως θεία δηλαδή πνευματική οντότητα, ως Υιός τού Αχούρα Μάζδα, ως φωτεινή εκδήλωση τού απροσπέλαστου και μη γνωρίσιμου Πατρός, επενδύεται όπως είπαμε το κατηγορηματικό τού « Μεσίτη », τού εσχατολογικού Σωτήρα τού ανθρωπίνου γένους, ο οποίος πρόκειται μελλοντικά να κατανικήσει τον Αριμάν και να απολυτρώσει τον άνθρωπο και τον κόσμο από το κακό.

Χαρακτηριστικό τής « ενδιάμεσης » αυτής θέσεως τού Μίθρα, μεταξύ Θεού και ανθρώπου, είναι ότι τού ήταν αφιερωμένη η 16η ημέρα τού μήνα, δηλαδή η μεσαία ημέρα τού μήνα.

Γιά να δράσει όμως ως μεσίτης-λυτρωτής πρέπει η ενδιάμεση αυτή θέση μεταξύ Θεού και ανθρώπου να τονισθεί και πραγματωθεί και για αυτό έπρεπε να ενσαρκωθεί στην ανθρώπινη μορφή.

Ο σχετικός μύθος αναφέρει τον Μίθρα να γεννιέται (εξέρχεται) από ένα βράχο, για αυτό ονομαζόταν και «θεός εκ πέτρας ».

Η παράδοση έλεγε περεταίρω, ότι αυτή η «γενεσιουργός λίθος», τής οποίας παραστάσεις ή απεικονίσεις τιμούσαν σε κάθε ναό, έδωσε στον Μίθρα την ζωή κοντά στην όχθη ενός ποταμού, υπό την σκιά ενός ιερού δένδρου, την δε άφιξη του στον κόσμο ορισμένοι ποιμένες προ καιρού ανέμεναν και αντιλήφθηκαν.

Παρακολούθησαν πως αυτός εξερχόταν από την μάζα τού βράχου, με το κεφάλι καλυμμένο με τον φρυγικό σκούφο, να κρατά στο ένα του χέρι μαχαίρι και στο άλλο χέρι μια αναμμένη δάδα, προς διαύγαση τού σκότους.

Στο σχήμα, ο αναδυόμενος από την πέτρα Μίθρας κρατεί ένα τσαμπί από σταφύλι το οποίο στην Δύση συμβολίζει το Περσικό ποτό τής Αθανασίας Χαόμα.

Ποία να είναι άραγε η συμβολική έννοια τής “ γενεσιουργού εκείνης λίθου ” ;

Πιθανόν αυτή η λίθος να είναι η Γή είναι η Παρθένος Υλη, η πρώτη ύλη των Ερμητιστών από την οποία τα πάντα προήλθαν, η Μεγάλη Μητέρα των Παραδόσεων.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΙΘΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΡΑΧΟ

Ο Μίθρας ήταν επίσης πολεμιστής, αλλά πολεμιστής για το φως και όχι απλά για συνήθειες κατακτήσεις. Με το δυνατό άρμα του, που σύρεται από τέσσερα άλογα και διακοσμείται με πολλά τρομακτικά όπλα, αποσκοπούσε να παλέψει το κακό, διατηρώντας την αλήθεια και την δικαιοσύνη.

Με βάση τα κατηγορήματα αυτά του Θεού Μίθρα και των μυστηριακών αληθειών που απορρέουν από αυτά, ήταν επόμενο να ιδρυθούν με τον χρόνο ανάλογες μνητικές τελετές που είχαν ως σκοπό την τελείωση των εκλεκτών Ψυχών και στην επαφή τους με το Πνεύμα αυτό της αληθείας.

Το ποιος υπήρξε ο πρωταρχικός ιδρυτής των Μιθραϊκών μυστηρίων μας είναι άγνωστο, αν και η επέμβαση του Ζωροάστρη δεν φαίνεται να είναι ασήμαντη. Ασφαλώς οι πρώτες καταβολές υπήρχαν πολύ πριν από Αυτόν, διότι γενικώς θεωρείται ότι η ίδρυση μυστηρίων και μνητικών τελετών δεν είναι έργο ανθρώπινο, άλλα

η φωτεινή προσωπικότητα του αναμορφωτή εκείνου δεν είναι δυνατόν να στάθηκε αδιάφορη εμπρός στο κεντρικότερο σημείο μιας παραδοσιακής μορφής πολιτισμού όπως είναι τα Μυστήρια.

Φαίνεται ότι μεταξύ των άλλων έργων, τα οποία ο Ζωροάστρης επιτέλεσε, ήταν κυρίως και προπαντός η αναζωπύρωση και συμπλήρωση τής αρχαίας μυητικής Ιρανικής παράδοσης και η ολοκλήρωση των Μιθραϊκών Μυστηρίων.

Το μεγαλύτερο μέρος τής περιορισμένης γνώσης μας για τον Μιθραϊσμό έχει προέλθει από την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία και είναι γνωστό ότι αποτέλεσαν ένα από τα μυστηριακά σχολεία τής Ρώμης, σχεδόν στην ίδια περίοπτη θέση με εκείνο τής Ίσιδος. Μάλιστα ως καθαρά οργανωμένη με στρατιωτικό τρόπο και ανδροκρατούμενη θρησκεία ευνοείτο και από το Ρωμαϊκό κατεστημένο.

Για κάποιο διάστημα φάνηκε ότι θα γινόταν η κυρίαρχη θρησκεία στην Ρώμη έως ότου υπερίσχυσε ο Χριστιανισμός, κυρίως λόγω τής « δόλιας » τακτικής εκ μέρους μερίδας των οπαδών του. Όπως δε είπε ο Μάρκος Αυρήλιος :

« αν κάποιο θανάσιμο αμάρτημα σταματούσε την ανάπτυξη τού Χριστιανισμού, ο κόσμος θα γινόταν Μιθραϊκός ».

Εύλογα αναρωτιέται κανείς πως θα ήταν σήμερα ο Δυτικός κόσμος αν ο Μιθραϊσμός είχε τότε καθιερωθεί ως επίσημη θρησκεία τού κράτους.

Τα μυστήρια τού Μίθρα προερχόμενα από την Ανατολή, όπως και ο Χριστιανισμός, είχαν ορισμένα χαρακτηριστικά που τα έκαναν να μοιάζουν πολύ με τις χριστιανικές τελετουργίες, γεγονός το οποίο πρόσεξαν οι χριστιανοί απολογητές και οι πρώτοι εκκλησιαστικοί πατέρες, και προσπάθησαν ο καθένας να το ερμηνεύσει με τον τρόπο του !

Οι ερμηνείες που δόθηκαν για αυτές τις ομοιότητες και τις τρανταχτές αντιστοιχίες μεταξύ των Χριστιανικών και των Μιθραϊκών Τελετουργιών ήταν πάντοτε μεταφυσικής φύσεως.

Σύμφωνα με αυτές ο διάβολος είχε εμπνεύσει στους λάτρεις τού Μίθρα μια μίμηση των χριστιανικών μυστηρίων προκειμένου να παρασύρει τους ανθρώπους μακριά από την εκκλησία.

Συνεπώς τα Μιθραϊκά τελετουργικά δεν ήταν τίποτε άλλο από δαιμονικές απομιμήσεις των χριστιανικών και απευθύνονταν σε πονηρά πνεύματα (;).

Οι θέσεις αυτές δείχνουν καθαρά τον πόλεμο που είχε τότε ξεσπάσει μεταξύ τής νεοϊδρυθείσης εκκλησίας και τής πολύ δυναμικής την εποχή εκείνη Μιθραϊκής Μυστηριακής λατρείας.

Μετά την ήττα τού Μιθραϊσμού και την καταστροφή των ναών και των λατρευτικών κειμένων του πολλά στοιχεία από το τελετουργικό τής Μιθραϊκής λατρείας χάθηκαν.

Έχοντας γνώση αυτού τού κενού και βασιζόμενοι σε όσα στοιχεία έφεραν στο φως οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις και οι ανασκαφές, θα προσπαθήσουμε στην συνέχεια να ανασυνθέσουμε εκείνη την Ανατολική μυστηριακή λατρεία που περιελάμβανε πάμπολλα στοιχεία αστρονομίας και αστρολογίας και που διαδόθηκε ευρύτατα για κάποιους αιώνες στην Ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

Για να δώσουμε μια πλήρη εικόνα τής μυστηριακής λατρείας τού Μίθρα θα ξεκινήσουμε από την αρχαία Περσική θρησκεία και μυθολογία όπου βρίσκονται και οι ρίζες της.

Η λατρεία τού Μίθρα χρονολογείται από τις αρχές τής εμφάνισης τού Ινδό – Ιρανικού λαού. Στο πανάρχαιο Βεδικό πάνθεο όπως και στην Μηδο-περσική θρησκεία,

καθώς και σε εκείνη τού Αβέστα (Ιερή Βίβλος Ζωροαστρισμού), ο Μίθρας έχει την θέση του πότε δίπλα στον Βαρούνα και πότε δίπλα στον Αχούρα - Μάζδα σαν ένας Θεός τού φωτός και τής Αλήθειας.

Όπως δε είπαμε, στην προ - Αβέστα θρησκεία τής Περσίας, ο Μίθρας καταλαμβάνει την θέση τού Μεσολαβητή μεταξύ τού ανώτερου και φωτεινού κόσμου εις τον οποίο κυριαρχεί ο Αχούρα-Μάζδα (Ορμούζ) και τού κατώτερου κόσμου στον οποίο ασκεί την ολέθρια δραστηριότητα του ο Άγκρα Μαϊνίου (Αριμάν).

Την περίοδο τών Αχαιμενιδών, ο Μίθρας και η θεά Αναχίτα, μαζί με τον Αχούρα – Μάζδα, είναι οι κυρίαρχες θεότητες.

Οι Πέρσες βασιλείς τιμούσαν ιδιαίτερα τον Μίθρα, με τον οποίον μοιράζονταν την βασιλική δόξα, αφού τον επικαλούνταν μάρτυρα στους όρκους τους και υπερασπιστή τους στις μάχες.

Ωστόσο, η θρησκεία τών αρχαίων Περσών, υπέστη τροποποιήσεις στην Μεσοποταμία και εμποτίστηκε βαθιά από την αστρολογία λόγω τής επιρροής τών Χαλδαίων σοφών.

Μετά την κατάρρευση τής Περσικής αυτοκρατορίας, η θρησκεία αυτή διατηρήθηκε υπό την νέα μορφή της σε μερικά βασίλεια τής Μικράς Ασίας και τότε είναι που σημαδεύτηκε από την Ελληνική επίδραση.

Στην Μικρά Ασία ολόκληρο το Περσικό θρησκευτικό πάνθεον εξελληνίσθηκε και μαζί με αυτό και ο Μίθρας, τού οποίου η εικόνα περνά ασυζητητί σε πρώτο πλάνο.

Την εποχή τού εξελληνισμού τους όμως κατά την οποία ο Ορμούζ ταυτίσθηκε με τον Δία, ο Αριμάν με τον Άδη και οι άλλες εικόνες τού Περσικού πανθέου αντιστοίχησαν τόσο πολύ με το ελληνικό, ο Μίθρας διατήρησε το όνομα του επειδή ο χαρακτήρας του και το αξίωμα του δεν είχαν ένα αντίστοιχο τους μεταξύ τών ελληνικών θεοτήτων.

Εκείνη ακριβώς είναι η στιγμή κατά την οποία δημιουργείται το μεγάλο σύμβολο αυτής τής μετοικισμένης θρησκείας που είναι ο « Ταυροκτόνος Μίθρας », διατηρώντας ωστόσο τον βασικό του μύθο και την λατρεία του.

Ανώτατος θεός παραμένει ο θεός Ορμούζ, όμως ο Μίθρας παραμένει ο θεϊκός ήρωας επισκιάζοντας τον Ορμούζ τού οποίου την θρησκεία οικειοποιήθηκε.

Έτσι ο Μιθραϊσμός εξελίχθηκε σε μυστική αδελφότητα, μια εξ' ολοκλήρου μυστηριακή λατρεία μόνο για μνημένους. Από την άποψη αυτή, τα κλειστά Μιθραϊκά Μυστήρια μοιάζουν με τον αρχέγονο Χριστιανισμό με τους αυστηρούς αποκλεισμούς του και με μια λατρεία εξ' ολοκλήρου μυστική.

Αλλά η οργάνωση τών Μιθραϊκών αδελφοτήτων ήταν πολύ πιο αυστηρή από ότι εκείνη τών Χριστιανικών κοινοτήτων, προσηλύτιζαν τα μέλη τους μόνον από τις γραμμές τών ανδρών (όπως στον Τεκτονισμό), μη έχοντας κάποια μύηση και για τις γυναίκες.

Σε ελάχιστες περιπτώσεις που η συμμετοχή κάποιων γυναικών στην θρησκευτική ζωή τής κοινότητας είχε έναν χαρακτήρα πιο ιδιαίτερο, δέχονταν και αυτές έναν μνητικό τίτλο, τής « Ύαινας » ή τής « Λέαινας ».

Οι γυναίκες κρατήθηκαν μακριά από τα Μυστήρια και δεν είχαν ποτέ ένα ενεργό ρόλο στην τέλεση τών θρησκευτικών τελετουργιών, οι οποίες βρίσκονταν στα χέρια τών ιερέων, των πριγκίπων και τών ηγετών τών οικογενειών.

Η επιλογή τών τόπων λατρείας τού Μιθραϊσμού είναι απόδειξη τής πολύ παλιάς καταγωγής. Τα ιερά τού Μίθρα ήταν κάποια σπήλαια.

Ο προσανατολισμός τους ήταν από την Ανατολή προς την Δύση.

Υπήρχαν επίσης ακόμα μερικά οικοδομήματα τα οποία ποτέ δεν ήταν ψηλά και των οποίων το κύριο δωμάτιο ήταν πάντοτε μια κρύπτη, μια αψιδωτή κάμαρα που αναπαριστούσε, όπως λέγεται, το στερέωμα αλλά η οποία ονομαζόταν « σπήλαιο » ή « άντρο ».

Με άλλα λόγια επιδιωκόταν ο ναός να αποτελεί συνέχεια τού βραχώδους εκείνου σπηλαίου, όπου στις αρχές υπήρχε το ιερό τού Μίθρα. Και αυτό το χαρακτηριστικό έχει την καταγωγή του στην πανάρχαια περίοδο τής Ιρανικής θρησκείας. Οι πρώτοι λάτρες τού Μίθρα τελειοποίησαν τα τελετουργικά τους σε τέτοιους απομονωμένους τόπους.

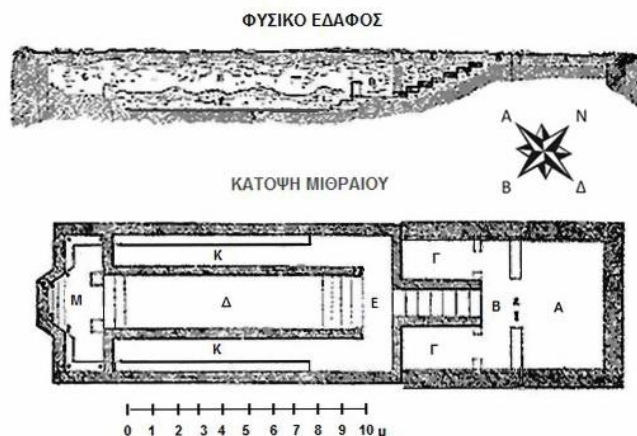
Μια τέτοια επιλογή τού ιερού τόπου ίσως να μπορεί να εξηγηθεί από εκείνα που διηγείται ο Κικέρων περί τών μάγων τής Περσίας (De Legibus I, 10), οι οποίοι ισχυρίζονταν ότι οι θεοί δεν δέχονταν να τους χτίσουν ναούς όπου κάποιος θα τους έκλεινε μέσα.

Προς χάριν αυτής τής αρχής, οι θιασώτες τών Μυστηρίων άργησαν να αρχίσουν την κατασκευή ναών αφιερωμένων στον Μίθρα έχοντας κάποιους χώρους λατρείας οι οποίοι θύμιζαν σπήλαιο, το πρωταρχικό ιερό τού θεού τους.

Το « σπήλαιο » δεν ήταν ποτέ ένας ναός μεγάλων διαστάσεων, επειδή αποτελούσε την έδρα μιας μικρής επί μέρους αδελφότητας. Το Μιθραϊκό ιερό (Μιθραίο) περιλάμβανε έναν προθάλαμο με ένα μικρό σκευοφυλάκιο και μετά ακολουθούσε το κύριο δωμάτιο, η κρύπτη, στην οποία κατέβαινε μια σκάλα.

Η κρύπτη ήταν χωρισμένη κατά μήκος σε τρία μέρη, ένα κεντρικό διάδρομο που είχε ένα μέσο πλάτος 2,5 μέτρα, που κατέληγε στον βωμό τών ιεροτελεστιών και στις δύο πλευρές του βρισκόταν έδρανα τοποθετημένα κατά μήκος τών πλαγίων τοίχων - [σχήμα].

ΜΙΘΡΑΙΟ ΠΟΥ ΑΝΑΚΑΛΥΦΤΗΚΕ ΣΤΟ HEDDERHEIM

A = πρόναος – B = είσοδος στην κλίμακα – Γ = σκευοφυλάκιο – Ε = προθάλαμος Δ = χώρος για τις μυήσεις – Κ = καθιστικοί πάγκοι – Μ = αψίδα με τις ιερές εικόνες
Στο βάθος τού ιερού ήταν συνήθως διαρρυθμισμένη μια υπερυψωμένη θολωτή αψίδα στην οποία ήταν τοποθετημένη κατά κανόνα η αγαματένια απεικόνιση τού « Μίθρα ταυροκτόνου », συνοδευμένη κάποτε και από άλλες θεϊκές απεικονίσεις. Μπροστά από αυτήν ήταν τοποθετημένα τα θυσιαστήρια στα οποία έκαίγε η ιερή φλόγα.

Η παρουσία απεικονίσεων τού Μίθρα τού ταυροκτόνου στο βάθος τών Μιθραίων, μάς αποκαλύπτει τον πρωταρχικό μύθο αυτής τής θρησκείας και πιθανώς, εξ' ίσου,

την πίο επίσημη μεταξύ των θουσιών του καθώς και την σχέση μεταξύ τού μύθου, τής τελετουργίας και τού δείπνου των μυστών.

Σε ένα Μιθραίο το πέτρινο ανάγλυφο στο οποίο παριστάνεται ο Μίθρας, σκοτώνοντας τον ταύρο, είναι τοποθετημένο σε έναν στροφέα και έχει και τις δύο πλευρές λαξευμένες. Στο πίσω μέρος, πίσω από τον ξαπλωμένο στην γη ταύρο, φαίνεται ο Μίθρας και ο Ήλιος να στέκονται όρθιοι. Ο Μίθρας κρατά κέρασ πόσεως, ενώ ο Ήλιος τού προτείνει ένα σταφύλι.

Δηλαδή την θυσία τού συμβολικού Ταύρου από τον ανίκητο Μίθρα.

Ο Ταύρος συμβόλιζε εδώ την πρωτόγονο ύλη, την οποία ο ήλιος γονιμοποίησε, διαπερνώντας την με τις ακτίνες του διά θαύματος, το οποίο ανανεούται κάθε ημέρα μπροστά στα μάτια μας.

Μερικά ζώα, τα οποία στην Περσική μυθολογία παριστάνουν αναλόγως τις ευεργετικές ή τις φθοροποιούς επιρροές, ο σκορπιός, ο όφις, ο κύων αμφισβητούν τον χυμό, ο οποίος εκφεύγει από τις πληγές.

Αλλά ο θεός τού γονιμοποιούντος φωτός εξασφάλισε το έργο του. Από το σώμα τού ταύρου γεννιέται η βλάστηση, η οποία εξωραΐζει την Γή και διατηρεί την ζωή.

Στην πρώτη γραμμή τής βλαστήσεως αυτής, όλες οι μυθολογίες έθεταν το παραδεισιακό φυτό, τού οποίου ο καρπός ή ο χυμός προσέδιδε το προνόμιο τής αθανασίας. Στους Χαλδαίους το φυτό αυτό συμβολίζετο από το αμπέλι, τού οποίου ο καρπός, ο οποίος περικλείει τον οίνο, χορήγησε στον Μιθραϊσμό και σε τόσες άλλες θρησκείες το σύμβολο τής επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων ή και μεταξύ των ανθρώπων και των θεών, οι οποίοι απέβησαν έτσι τέκνα τής αυτής μητρός, διότι μετέχουν της αυτής σαρκός και τού αυτού αίματος ».

Άλλες φορές, σε έναν από τους δευτερεύοντες πίνακες από τους οποίους είναι περιτριγυρισμένη μερικές φορές η κεντρική σκηνή, φαίνονταν ο Μίθρας και ο Ήλιος ξαπλωμένοι εμπρός από κάποιο τραπέζι να κρατούν ο μεν πρώτος ένα κέρασ πόσεως ενώ ο άλλος μια κούπα. Επίσης σε ένα άλλο ανάγλυφο πίνακα εμφανίζονται, στη θέση τού Μίθρα και τού Ήλιου, δύο μύστες καθισμένοι σαν σε Μιθραϊκό δείπνο.

Αυτές οι σχέσεις και αντιστοιχίες δηλώνουν ότι η κύρια απεικόνιση έχει μια άμεση σχέση με την λειτουργία που τελείτο στον ναό ή καλύτερα με τα διάφορα τελετουργικά και τις διάφορες στιγμές κάποιας τελετής.

Το τελετουργικό των Μιθραϊκών αδύτων περιλάμβανε, από την μια μεριά, την κανονισμένη τελετουργία τής λατρείας, με τις καθημερινές θρησκευτικές της πρακτικές, με τις περιοδικές και τις ετήσιες ιεροτελεστίες της και από την άλλη πλευρά, τις λεγόμενες « τελετές τής μύησης », συσχετισμένες με την θρησκευτική λατρεία. Τον κάθε ναό υπηρετούσαν ένας ή και περισσότεροι ιερείς. Οι Μιθραϊκές αδελφότητες δεν ήταν καθοδηγούμενες από τους ιερείς.

Οι ιερείς βέβαια υπήρχαν αλλά μόνον για τις ανάγκες τής λατρείας, των οποίων τα ιδιαίτερα καθήκοντα ήταν πιθανώς, όπως και στην περίπτωση των μάγων τής Περσίας, εκείνα τής επίβλεψης για την συντήρηση τής αιώνιας φλόγας, της υποχρέωσης να απευθύνουν προς τον Ήλιο καθημερινές προσευχές, να τελούν τις θυσίες σε ορισμένες ημέρες ή να φροντίζουν για την εκτέλεση τους εκφωνώντας τις παραδοσιακές ευχές και να κάνουν σπονδές με την ιερή χειρολαβή που έπαιζε ένα τόσο σημαντικό ρόλο στην λειτουργία τού Αβέστα. Κάθε ιερέας ήταν ένας μύστης που είχε ένα ανώτερο βαθμό, εκείνον τού « Πατρός », μολοντί δεν ήταν όλοι οι « Πατέρες » ιερείς.

Τα ιδιαίτερα Τελετουργικά τών μύσεων τελούνταν από τους Πατέρες με την βοήθεια τών ιερέων, όχι όμως και από τον ένα ιερέα μόνο του.

Και ο πιο υψηλός βαθμός τής Μιθραϊκής μύσης, αυτός τού « Πατρός », όπως είπαμε δεν ταυτίζεται με την ιδιότητα τού ιερέα-μάγου, αλλά ήταν ανεξάρτητος από εκείνη. Το Αβέστα μάς φανερώνει ότι η δύναμη τού ιερατείου περιοριζόταν στην οργάνωση τής επίσημης λατρείας. Αυτό το ιερατείο δεν θα σκεφτόταν ποτέ να συστήσει μερικές αδελφότητες επάνω στις οποίες να είναι κυρίαρχο ! Στην λατρεία τού Μίθρα υπήρχε μια εβδομάδα, στην οποία οι επτά ημέρες ήταν αφιερωμένες στις επτά πλανητικές θεότητες και στην οποία ήταν αφιερωμένη κατά ιδιαίτερο τρόπο η πρώτη ημέρα, η ημέρα τού Ηλίου.

Υπήρχαν ακόμα και μερικοί εποχιακοί εορτασμοί, μεταξύ τών οποίων διακρίνονται η γέννηση τού Ηλίου, στο χειμερινό ηλιοστάσιο, (25η Δεκεμβρίου), καθώς και μια άλλη σημαντική γιορτή στην ισημερία τής άνοιξης, (21η Μαρτίου), επειδή σε αυτήν την περίοδο τού έτους φαίνεται ότι γίνονταν συνήθως μύσεις.

Η Μύση στα Μιθραϊκά Μυστήρια είχε έντονο το στοιχείο τού αποκρυφισμού.

Με την μύση το νέο μέλος δεσμευόταν ότι δεν θα αποκαλύψει την εσωτερική διδασκαλία που τού εκμυστηρεύτηκαν και ότι δεν θα κοινολογήσει το μυστικό τών τελετουργιών στα οποία συμμετείχε.

Η Μιθραϊκή μύση ήταν πολύ επηρεασμένη από τα μαγικά τελετουργικά τής Ανατολής.

Μεταξύ τών προϋποθέσεων, οι οποίες απαιτούνταν γιά την μύση, απαριθμούνται μερικές « δοκιμασίες » αρκετά δύσκολες.

Ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός μιλά περί « βασανισμών και μυστικιστικών καυτηριασμών » στους οποίους υποβάλλονταν οι πιστοί τού Μίθρα.

Εκείνα τα εγκαύματα δεν είναι τίποτα άλλο παρά το σημάδι που έθεταν στο μέτωπο τους οι μούσμενοι στον βαθμό τού Στρατιώτη όπως θα δούμε παρακάτω. Τέλος ο νεομύητος ατένιζε στο βάθος τού Αδύτου μεγαλοπρεπή αψίδα εικονίζουσα το ταυροβόλιο ή σκηνή τής ταυροκτονίας.

Σύμφωνα με ένα σχολιασμό τού Γρηγορίου τού Ναζιανζηνού, οι « βασανισμοί » συνίσταντο σε δοκιμασίες με την βοήθεια τού νερού, τής φωτιάς, τού χιονιού, τής πείνας, τής δίψας και κάποιων εκτεταμένων αγώνων. Τηρούσαν αναμφισβήτητα την νηστεία και την εγκράτεια.

Ο Ιουστίνος, κάτι που είναι φυσικό για ένα χριστιανό συγγραφέα, μέμφεται τις τελετές τού Μίθρα για έλλειψη σοβαρότητας, υπονοώντας ότι οι υποψήφιοι στην μύση εμπαίζονταν.

Τους περιγράφει με τα μάτια δεμένα στο μέσον ενός πλήθους που σειόταν τριγύρω τους :

« Κάποιοι μιμούνταν τον κρωγμό τού ιέρακος και χτυπούσαν τα φτερά τους. Άλλοι έβγαζαν βρυχηθμούς όπως τα λιοντάρια. Κάποιοι, μεταξύ τών υποψηφίων, έχοντας τα χέρια δεμένα με έντερα κότας, πηδούσαν επάνω από λάκκους γεμάτους με νερό. Ένα άτομο, που έκανε την εμφάνιση του με ένα ξίφος, απέκοπτε τα εντόσθια, ως κάποιος ελευθερωτής ... »

Οι πιά πολλές πληροφορίες είναι πραγματικές. Οι ανασκαφές απέδειξαν ότι καταναλώνονταν πάρα πολλά πουλερικά με την ευκαιρία τών τελετών τού Μίθρα. Το τελετουργικό τών δεμένων χεριών με έντερα πτηνών ήταν πιθανώς μια από αυτές τις δοκιμασίες που αποτελούσαν μέρος τής μύσης. Ο άκομπος χαρακτήρας τού τελετουργικού επιβεβαιώνει την παλαιότητα του.

ΟΙ ΕΠΤΑ ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΤΗΣ ΜΙΘΡΑΪΚΗΣ ΜΥΗΣΗΣ

Οι επτά βαθμίδες τής Μιθραϊκής μύησης είχαν καθορισθεί με βάση τούς επτά πλανήτες και αντιστοιχούσαν στις επτά πλανητικές σφαίρες τις οποίες η ψυχή ήταν υποχρεωμένη να διασχίσει για να φθάσει στην κατοικία τών Μακάρων.

Κατά συνέπειαν ο καθορισμός τών επτά βαθμίδων τών μυστών δεν είναι προγενέστερος τής αστρολογικής επίδρασης τής Βαβυλώνας. Από τους επτά βαθμούς οι τρεις πρώτοι αποτελούσαν την κατηγορία τών υπηρετούντων.

Οι κάτοχοι τών βαθμών αυτών δεν μετείχαν τών μυστηρίων στα οποία λάμβαναν μέρος οι κάτοχοι τών άλλων τεσσάρων βαθμών που αποτελούσαν την κατηγορία τών μετεχόντων.

Στην μύηση τού Στρατιώτη ήταν γνώστη η πρόσφορα ενός στέμματος από δάφνη επάνω σε ένα ξίφος τον οποίο αυτός έπρεπε να αρνηθεί λέγοντας « Ο Μίθρας είναι το Στέμμα μου ». Αυτό δεν ήταν μια συμβολική απόρριψη αλλά μπορούμε να πούμε ότι με την μύηση γινόταν « Στρατιώτης τού Μίθρα » που σήμαινε ότι τοποθετούσε το Θεό στο επίκεντρο τής ζωής του.

α/α	ΒΑΘΜΟΣ	ΒΑΘΜΟΣ	ΠΛΑΝΗΤΗΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ
1	Corax	Κόραξ	Ερμής	Κηρύκειο - κοράκι - κύπελλο
2	Nymphus	Κρύφιος	Αφροδίτη	Πέπλο - λυχγία - καθρέπης
3	Miles	Στρατιώτης	Άρης	Λόγχη - περικεφαλαία - εξάρτυση
4	Leo	Λέων	Δίας	Πυρ - κεραυνός - σείστρο
5	Perses	Πέρσης	Σελήνη	Ημισέληνος - άστρο - δρεπάνι
6	Heliodromus	Ηλιοδρόμος	Ήλιος	Δαυλός - φωτιστέφανο - μαστίγιο
7	Pater	Πατήρ	Κρόνος	Βακτηρία - σκούφος - ξίφος

Το έτος 377 μ.Χ. ο νομάρχης τής Ρώμης Γράκχος προσηλυτισμένος πρόσφατα στον Χριστιανισμό, απέδειξε το ζήλο του καταστρέφοντας ένα Μιθραίο.

Ο Ιερώνυμος γράφοντας στην Λαέτια (Laetam), είχε την χαρά να τής αποδείξει την μιθραϊκή του μόρφωση μνημονεύοντας τις επτά βαθμίδες τής μιθραϊκής μύησης, υπενθυμίζει αυτό το ευσεβές κατόρθωμα : « Δεν είναι άραγε αλήθεια ότι ο συγγενής σας Γράκχος, τού οποίου το όνομα είναι συνώνυμο με την ευγένεια τών πατρικίων, της εποχής που ήταν νομάρχης τής πόλης κατεδάφισε και κατέστρεψε το άντρο τού Μίθρα μαζί με όλες τις θηριώδεις απεικονίσεις που εξυπηρετούσαν στην μύηση τού Ιέρακος, τού Κρύφιου, τού Στρατιώτη, τού Λέοντος, τού Πέρση, τού Ηλιοδρόμου και τού Πατρός, γεγονός για το οποίο έλαβε το βάπτισμα τού Χριστού, και το οποίο ήταν, για να το πω έτσι, μια εγγύηση τής πίστεως του ; »

Οι επιγραφές επιβεβαιώνουν λεπτομερειακά αυτήν την απαρίθμηση. Οι θηριώδεις μορφές αποτελούν το σύνολον τών λατρευτικών αντικειμένων. Σε αγάλματα και ανάγλυφα απεικονίζονται οι θεότητες, αλλά κυρίως οι βαθμίδες τών Μυστών οι οποίοι έφεραν ορισμένα διακριτικά σημάδια σχετικά με τα ονόματά τους .

Ο « Ιέρακας » εμφανιζόταν στις τελετουργίες με το κεφάλι ενός πουλιού, ενώ ο « Λέοντας » με το μουσούδι τού ίδιου ζώου.

Ο Πορφύριος συσχετίζει τις ζωικές επωνυμίες των βαθμίδων μύησης με τα σύμβολα τού ζωδίου και με την μετεμψύχωση και αναφέρει με τρόπο σαφή ότι οι Ιέρακες ήταν επικουρικοί. Συνεπώς οι Ιέρακες πρέπει να θεωρούνταν ότι αποτελούσαν την κατώτερη βαθμίδα. Στις αναπαραστάσεις τού Μίθρα τού Ταυροκτόνου εμφανίζεται συχνά ένας Ιέραξ ερχόμενος προς τον θεό και τον οποίον ο Μίθρας φαίνεται κάποιες φορές ότι τον κοιτά.

Ο Ιέρακας είναι πιθανώς ο αγγελιαφόρος που αποστέλλεται στον Μίθρα, μάλλον εκ μέρους τού Ηλίου, με την εντολή να θυσιάσει τον ταύρο. Ο ρόλος του συνιστά μian ένδειξη αρκετά καθαρή τού υφισταμένου λειτουργήματος το οποίο τελούσαν οι Ιέρακες σαν αγγελιοφόροι και σαν υπηρέτες φροντίζοντας για τα απαραίτητα δίπλα στους μύστες κατά την περίοδο τής εκτέλεσης τής μνητικής υπηρεσίας.

Γιά τον δεύτερο βαθμό, των Κρύφιων, δεν είναι σχεδόν τίποτε γνωστό, παρά μόνο ότι αυτοί φορούσαν ένα πέπλο κατά τις τελετές και κρατούσαν μια λυχνία. Το όνομα τους φαίνεται ότι προερχόταν από το γεγονός ότι στις συγκεντρώσεις τής κοινότητας ήταν « κρυμμένοι με ένα πέπλο » που υποδηλώνει ότι ήταν ανίκανοι να δούν το φως τής αληθείας έως ότου να ανασηκωθεί για αυτούς το πέπλο τής πραγματικότητας.

Σύμφωνα όμως με άλλη άποψη ο δεύτερος βαθμός ονομαζόταν ο Nymphus (νυμφίος) και οι Κρύφιοι αποτελούσαν μια τάξη που εμφανίστηκε αργότερα στην ιστορία τού Μιθραϊσμού και είχε εκπαιδευτεί με στόχο να αναλάβει την διοίκηση (κρυφοί αρχηγοί) και να συνεχίσει τα μυστήρια με κεκαλυμμένο τρόπο λόγω τής αυξανόμενης εχθρότητας των Χριστιανών, οι οποίοι είχαν αρχίσει να αποκτούν μεγάλη δύναμη και επιρροή.

Ο Τερτυλλιανός, που φαίνεται ότι γνώριζε καλά τα μυστήρια τού Μίθρα, μιλά επί μακρόν για την μύηση στον βαθμό τού Στρατιώτη.

Μας αναφέρει σχετικά ο Τερτυλλιανός :

« Καί αυτός (ο δαίμων) βαπτίζει τούς οπαδούς του καί εκείνους που πιστεύουν εἰς αὐτόν υπόσχεται να τους αποπλύνει τον ρύπον τής αμαρτίας διά τινός βαπτίσματος. Και εάν η μνήμη μου δεν με απατά, ο Μίθρας θέτει επίσης την σφραγίδα του επί τού μετώπου των στρατιωτών του. εκτελεί ομοίως την θείαν ευχαριστίαν του άρτου και εικονίζει την ανάστασιν. ο μύστης τέλος ανακτά τον στέφανον (της νίκης) επί τού άκρου τού ξίφους. »

Το συμπέρασμα που εξάγεται από εδώ είναι ότι η μύηση των Στρατιωτών περιελάμβανε μια βάπτιση με την ευκαιρία τής οποίας έκαναν κάποιο σημείο στο μέτωπο τού μυσούμενου.

Ο Τερτυλλιανός θεωρεί ότι, η τελετουργία αυτή σε μεγάλο μέρος μοιάζει κατά εκπληκτικό τρόπο με το χριστιανικό βάπτισμα, στην προκειμένη περίπτωση εξ αιτίας αυτού τού « σημαδέματος » που την συνοδεύει και το οποίο αργότερα ονομάσθηκε χρίσμα.

Οι πρώτοι ισχυρισμοί τού Τερτυλλιανού είναι γενικής τάξης, επειδή ξέρει ότι ο διάβολος βαπτίζει και άλλους εκτός από τους θιασώτες τού Μίθρα.

Βλέπουμε λοιπόν ότι στην λατρεία τού Μίθρα το μέτωπο τού Μύστη σημαδεύεται με ένα σημάδι στο βάπτισμα, όπως και στην Χριστιανική Εκκλησία. Μόνο που λέγεται ότι έκαναν με έναν πιό βίαιο τρόπο από ότι η Χριστιανική Εκκλησία.

Διότι σημάδευαν τους μνημένους με πυρακτωμένο σίδηρο, όταν ο Χριστιανός επίσκοπος ή ο ιερέας αργότερα αρκείται να κάνει με το δάχτυλό του στο μέτωπο τού νεοφύτου το σημείο τού σταυρού, ένα σημάδι από λάδι που εξαλείφεται αργότερα.

Πάντως η μυστικότητα των μυστηρίων μάς κάνει να θεωρούμε ότι το σημείο του Μίθρα στο μέτωπο ήταν μάλλον συμβολικό και όχι πραγματικό, αλλιώς θα πρόδιδε την ιδιότητα του. Ο σκοπός της τελετουργίας φαίνεται ότι ήταν ο ίδιος.

Ο Στρατιώτης αφιερωνόταν στον Μίθρα, όπως ο χριστιανός αφιερώνεται στον Χριστό.

Οι πληροφορίες σχετικά με τους Λέοντες είναι λίγες.

Ο Στρατιώτης εισαγόταν στο Μιθραίο με πένθιμους ήχους, όπου τού αφαιρούσαν όλες τις τηβέννους και τα εργαλεία του βαθμού του πριν συμβολικά θανατωθεί και τοποθετηθεί σε μια κλειστή αίθουσα μεγέθους μικρού νεκροθαλάμου. Εκεί τον υπέβαλλαν σε κάποιες αυστηρές δοκιμασίες και κατόπιν σηκωνόταν από τον τάφο.

Ακολουθώντας τού ενεχυρίαζαν στολή που αποτελείτο από τον κωνικό πίλο (ο φρυγικός σκούφος των εικόνων του Μίθρα), τον πτυχωτό μανδύα επάνω στον οποίο απεικονίζονταν τα ζώδια, την ποιμενική ράβδο (βακτηρία) και τον χρυσό όφη που τοποθετούσαν στο στήθος του ως έμβλημα της αναγεννήσεως και αναγορεύσεως του σε οπαδό του Μίθρα, δεδομένου ότι ο όφης λόγω της ετησίας αλλαγής του δέρματος του θεωρείτο ως σύμβολο αναγέννησης. Επίσης ο νεόφυτος διδασκόταν τα μυστικά δόγματα του Μιθραϊσμού και ειδικότερα την θεωρία της Κοσμογονίας.

Έπειτα καθαριζόταν συμβολικά από την αμαρτία με μέλι και τον προέτρεπαν να ζήσει την ιδανική Μιθραϊκή ζωή 'τών καλών λέξεων, των καλών σκέψεων και των καλών πράξεων'.

Ο Πορφύριος αναφερόμενος στο ίδιο πράγμα, επιβεβαιώνει ότι χρησιμοποιούσαν μέλι στην καθιέρωση των Λεόντων βάζοντας μέλι στην γλώσσα και χύνοντας μέλι στα χέρια τους.

Κατά τον Γρηγόριο Νανζιανζηνό, ο αυτοκράτωρ Ιουλιανός μετά την αποστασία του από τον χριστιανισμό, πριν αγγίξει τον άρτο της θείας Ευχαριστίας καθάριζε τα χέρια του με μέλι.

Από την ενέργεια αυτήν φαίνεται ότι ήταν μνημένος στα Μυστήρια του Μίθρα.

Μια άλλη πληροφορία πολύ σημαντική περί των τελουμένων κατά τον βαθμό του Λέοντος, μας παρέχει και πάλιν ο Πορφύριος (Περί αποχής εμψύχων IV, 16, 1-0). Κατ' αυτόν η ιερουργία γινόταν δια της επιθέσεως επί του σώματος του μυσούμενου διαφόρων δερμάτων ζώων όπως γινόταν και στα Αιγυπτιακά Μυστήρια.

Με αυτό αναμφίβολα συμβολιζόταν ότι ο μυσούμενος γινόταν κυρίαρχος των υπό των ζώων εκείνων αλληγορουμένων φυσικών δυνάμεων και πεδίων της εκδηλώσεως.

Κατά άλλη εκδοχή, ο τύπος αυτός μπορεί να σημαίνει την υπό τού μύστου επανάκτηση των κατά την πτώση αυτού στην ύλη Πνευματικών δυναμικών ιδιοτήτων που έχουν απολεσθεί. Οι ιδιότητες αυτές, που είναι συνυφασμένες με την ομαλή και αλώβητο λειτουργία των διαφόρων υπεράνω του υλικού σώματος υποστάσεων του ανθρώπου, είναι το εχέγγυο της αφυπνίσεως των λεπτοφυών ρευμάτων του αοράτου οργανισμού (Ka - αιθερικό) και της εκδήλωσης των υπερβατικών ικανοτήτων τού Πνεύματος και τού Νού.

Υποθέτουμε λοιπόν ότι τα αναφερόμενα στον Ποιμάνδρη για τον Τρισμέγιστο Ερμή (περί εγκατάλειψης ελαττωμάτων), είναι αντιγραφή της Αιγυπτιακής και Μιθραϊκής παράδοσης. Χρησιμοποιούσαν επίσης μέλι και στην επόμενη μυητική βαθμίδα, εκείνη τού « Πέρση ».

Σύμφωνα με τα λεγόμενα τού Πορφύριου, το μέλι δεν έχει μόνο μια καθαρτική ιδιότητα αλλά και ικανότητα συντήρησης.

Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, η χρήση τού μέλιτος δικαιολογείται από τον υψηλό βαθμό τής μύησης και υποτίθεται ότι αυτός ο βαθμός τής μύησης είχε θεσπιστεί για να θυμίζει την Περσική καταγωγή τής Μιθραϊκής λατρείας, καθώς και για να συμπεριλάβει τους ξένους προσήλυτους στο Περσικό έθνος.

Μετά τον βαθμό τού Πέρση ακολουθούσε εκείνος ο τού Ηλιοδρόμου. Όπως και ο Μίθρας, ο συγκεκριμένος μύστης ήταν εξομοιωμένος με τον Ήλιο. Αυτός δεν έτρεχε μπροστά από τον Ήλιο αλλά ανέβαινε μαζί του στο άρμα του. Η αντίστοιχη μυθική σκηνή φιγουράρει συχνά στους μικρούς πίνακες τών ανάγλυφων. Από το άρμα του ο ήλιος απλώνει το χέρι του προς τον Μίθρα ο οποίος ανεβαίνει δίπλα του. Ο Μίθρας λοιπόν ήταν ο πρώτος του Ηλιοδρόμος, όπως επίσης ήταν και ο πρώτος Πέρσης. Στην οικονομία τών μυστηρίων και στην αστρολογική τους ερμηνεία ο βαθμός αυτός, υπεράνω τού οποίου δεν υπάρχει παρά μόνον ο ανώτατος βαθμός, παρουσιάζει τον μύστη στον δρόμο προς τον ουρανό όπου δεν τού μένει πια παρά μόνον να εισδύσει εκεί μαζί με τον Μίθρα για να αγγίξει την σφαίρα της Θεότητας.

Η μυθική σκηνή παρουσιάζει πιθανώς την ανάβαση-ανάληψη τού Μίθρα στον ουρανό μετά το πέρας τών κατορθωμάτων του και αναπαριστά την υποδοχή τών εκλεκτών στον ουρανό τού Αχούρα Μάζδα.

Εδώ δεν γίνεται λόγος για ευτυχία στον κάτω κόσμο, την κατοικία τών θνητών, αλλά για την ευτυχία τού ουρανίου κόσμου, τής σφαίρας τού αιωνίου φωτός.

Ο ανώτατος βαθμός ήταν εκείνος τού Πατρός, τού οποίου η τάξη στην ιεραρχική διαβάθμιση αντιστοιχούσε με εκείνη τού Μίθρα στον ουρανό.

Στην αρχή οι Πατέρες ήταν πιθανώς οι πιο ηλικιωμένοι, οι σοφοί γέροντες, οι τηρητές τών ιερών παραδόσεων τής φυλής και στην βαθμίδα τών μυστηρίων ήταν οι πλήρως μυημένοι, εκείνοι τών οποίων η κοινωνία με τον Μίθρα ήταν πλήρης.

Επικεφαλής τους ήταν ο “ Πατήρ Πατέρων ”, ο αδιαφιλονίκητος μεγάλος Μυσταγωγός τών τελετών τής μύησης και πνευματικός οδηγός ολόκληρης τής κοινότητας που ήταν διαβαθμισμένη σε διαφορετικές.

Τα σωζόμενα σήμερα στα διάφορα μουσεία Μιθραϊκά μνημεία, υποδεικνύουν ότι η αθανασία τής Ψυχής περιλαμβανόταν μεταξύ τών όσων διδάσκονταν κατά την Μιθραϊκή μύηση. Κατά την τελική μύηση ο νεόφυτος εκπροσωπούσε σε δεδομένη στιγμή ένα νεκρό άτομο, κατά τα πρότυπα τού Χιράμ, τού οποίου η επάνοδος στην ζωή συμβόλιζε την ανάσταση.

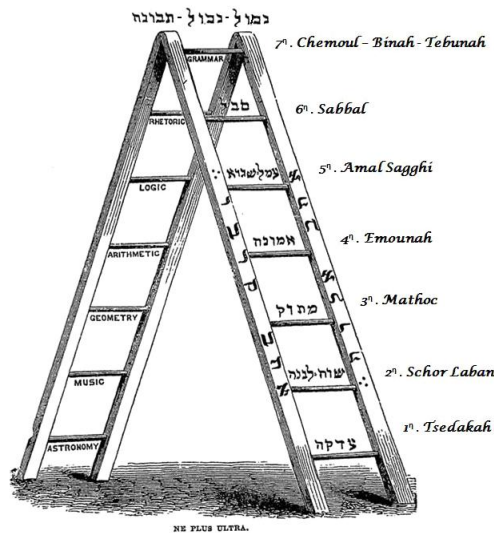
Εικόνες τού νεκρού αυτού βρίσκονται σε πολλά διασωθέντα μνημεία αλλά και περί-απτα.

Από την μαρτυρία τού Πορφύριου συνάγεται επίσης ότι τα Μιθραϊκά Μυστήρια, σε ένα τών βαθμών τουλάχιστον περιέγραφαν την κάθοδο τών ψυχών στον Άδη και από εκεί την άνοδο των δια τής οποίας απελευθερώνονταν από τον νόμο τής μετεμψυχώσεως, ενώ η Μιθραϊκή θρησκεία δίδασκε ότι οι ανθρώπινες ψυχές «επενδύονται» σώματα παντός είδους. Έτσι και στα Μιθραϊκά Μυστήρια τη βάση αποτελούσε η ιδέα τής αναγεννήσεως που είναι το μυστικό όλων τών μυστηριακών δογμάτων.

Ο Κέλσος, όπως αναφέρει ο Ωριγένης, μιλά περί ψυχών ανερχομένων και κατερχομένων τις πλανητικές σφαίρες και λέει ότι κατά την μύηση στα Μιθραϊκά Μυστήρια το δόγμα αυτό παριστάνετο από μια κλίμακα η οποία είχε επτά πύλες που αναλογούσαν προς τους πλανήτες Κρόνο, Αφροδίτη, Δία, Ερμή, Άρη, Σελήνη και Ήλιο, ενώ στην κορυφή της η ογδόη και τελευταία συμβόλιζε την απολύτρωση τής Ψυχής - [σχήμα].

Έτσι βλέπουμε ότι συμβολικά η ηλικία των διδασκάλων τεκτόνων είναι 7 επτά ετών. Στην μύηση των Καθαγιασμένων 30^ο υπάρχει μια διπλή κλίμακα με 7 επτά βαθίρες.

Στην μύηση του 28^ο Prince Adept υπάρχουν 7 λαμπτήρες σύμβολα των 7 πλανητών. Οι 7 αυτοι λαμπτήρες δεν είναι παρά τα 7 κατώτερα σεφίρθ του Δένδρου τής Ζωής στην Καμπαλά δια των οποίων κατέρχονται οι ψυχές προς ενσάρκωση και κατόπιν ανέρχονται προς την θέωση. Όθεν λέει ο Πατήρ των Πατέρων :

" Δεν επέστη ακόμη η ώρα, αν αυτή μέλλει, να έλθη ποτέ, κατά την οποίαν θά είσδυσης πέραν των **επτά λαμπτήρων**, οί όποιοι ακτινοβολούν πρό του θρόνου, εις κόσμον εκτεινόμενον πέραν των ορίων τής αντιλήψεως σου, διά να αντικρύσης εκεί

πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὸ ὄν, τὸ άνευ μορφῆς καὶ ονόματος, τὸ ὁποῖον κείται ὀπισθεν ὄλων τῶν μορφῶν καὶ ὄλων τῶν ονομάτων. Αλλά δύνασαι καὶ ἤδη να διείδης αὐτό, εἰς τὰς πρωτεύουσας αὐτοῦ εκδηλώσεις, τὴν λάμψιν τοῦ φωτός εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον, τὸ βασίλειον τοῦ νόμου εἰς τὸ ἠθικὸν κόσμον."

Γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν Μυστηρίων αὐτῶν γράφηκαν πολλὰ καὶ διάφορα.

Αρχαῖοι συγγραφεῖς βρίσκουν στενὴ σχέση μεταξύ αὐτῶν καὶ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου λόγω τῆς μεγάλης ἐπιδράσης τῆς ἀστρολογίας ἐπὶ τοῦ Μιθραϊσμοῦ.

Κατὰ τὸν Νικόλαο Λούβαρι (1887-1961, θεολόγο, καθηγητὴ Πανεπιστημίου καὶ Τέκτονα) πιθανότερη εἶναι ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ Κέλσου σύμφωνα με τὴν ὁποία οἱ ἐπτὰ βαθμοὶ τῆς μύησης ἀνταποκρίνονται σὲς ἐπτὰ πλανητικὲς σφαῖρες διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται ἡ ψυχὴ ἕως ὅτου φτάσει σὲς τὴν χώρα τῶν Μακάρων.

Κρίνοντας ἀπὸ τὰ ερεῖπια ποὺ ἀνακαλύφθηκαν σὲς τὸπους ὅπου τελούνταν θυσίαι, φαίνεται ὅτι αὐτὲς ἦταν ἀρκετὰ πολυἀριθμες σὲς τὴν λατρεία τοῦ Μίθρα. Οἱ ἀνασκαφὲς φανέρωσαν πληθῶρα σιδερένιων, ορειχάλκινων καὶ μπρούντζινων μαχαίριων καὶ ἀκόμα μερικὲς ἀλυσίδες ποὺ χρησιμοποιούνταν πιθανῶς γιὰ τὸ δέσιμο τῶν θυμάτων.

Θυσιάζονταν βόδια, πρόβατα, κασίκες, κότες καὶ κάποιες φορές ἀγρία ζῶα, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀγριόχοιροι.

Ἡ πρώτη θυσία ἦταν ἡ θυσία τοῦ ταύρου ποὺ τελέσθηκε προσωπικὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μίθρα καὶ οἱ πιστοὶ τοῦ συνέχισαν τὸ παράδειγμα τοῦ. Κρατώντας τὸν με τὸ ἓνα χερὶ ἀπὸ τὰ κέρατα, βύθισε με τὸ ἄλλο σὲς τὴν καρδιά τοῦ (σὲ ἄλλες παραστάσεις σὲς τὸν τράχηλο) τὸ μαχαίρι ποὺ ἔφερε. Καὶ τότε ἔλαβε χώρα ἓνα ἀσύνθητες γεγονός.

Απὸ τὸ σῶμα τοῦ θνήσκοντος ζῶου βλάστησαν ὅλα τὰ ἰαματικὰ βότανα καὶ τὰ φυτὰ, τὰ ὁποία κάλυψαν με τὸ πράσινο τοῦς χρώμα τὴν γῆ.

Απὸ τὸν νωτιαῖο τοῦ μυελὸ βλάστησαν τὰ σιτηρὰ ἀπὸ τὰ ὁποία παρασκευάζεται ὁ ἄρτος καὶ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἄμπελος ἡ ὁποία παρέχει τὸ ἱερὸ ποτὸ τῶν μυστηρίων, τὸν οἶνο.

Αλλά τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ καιροφυλακτώντας, ἀπέστειλε τὰ πλάσματα τοῦ γιὰ να ἀπομυζήσουν ἀπὸ τὸ θνήσκον ζῶο τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, ὁ σκορπιός, τὸ μυρμήγκι καὶ ὁ ὄφις, προσπάθησαν να καταφάγουν τὰ γεννητικὰ ὄργανα τοῦ γόνιμου ζῶου καὶ να πιοῦν τὸ αἷμα τοῦ. Δεν πέτυχαν ὁμως σὲς τὸ σκοπὸ τοῦς καὶ τὸ θαῦμα ὁλοκληρώθηκε.

Απὸ τὸ σπέρμα τοῦ, ποὺ συγκεντρώθηκε καὶ καθαρίστηκε ἀπὸ τὴν Σελήνη, γεννήθηκαν ὅλα τὰ εἶδη τῶν ωφέλιμων ζῶων. Ἡ ψυχὴ τοῦ ταύρου, υποστηριζόμενη ὑπὸ τοῦ κυνός, ἀνεβαίνοντας μέχρι τοῦς θεοῦς, ἔγινε τὸ πνεῦμα ποὺ προστατεύει τὰ κοπάδια.

Ἔτσι ὁ ταυροβόλος ἥρωας, διὰ τῆς ἐπενέργειας τοῦ ἐπὶ τῆς χαοτικῆς ὕλης διὰ μέσου τῆς τελετουργικῆς θυσίας, κατέστη ὁ Δημιουργὸς ὄλων τῶν χρησίμων ὄντων καὶ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ συμβολικοῦ ζῶου ἀποκαταστάθηκε μῖα νέα καὶ γόνιμη ζωὴ ἐπάνω σὲς τὴν Γῆ.

Ὅμως τὸ πνεῦμα τοῦ κακοῦ, ὁ Αριμάν, ἐξοργίζεται καὶ εξαπολύει κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διάφορες πληγές. Απὸ τὰ κακὰ ὁμως αὐτὰ σώζει τοῦς ἀνθρώπους ὁ Μίθρας, ὁ ὁποῖος με τὸ τέλος τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐπάνω σὲς τὴν γῆ, ἀνέρχεται εἰς τοῦς οὐρανοῦς ἐπιβαίνοντας σὲς τὸ ἄρμα τοῦ Ἡλίου.

Εκεῖ σὲς τὰ οὐράνια περιοχῆς, ἀρχάγγελος πλέον τῶν ἀγαθοποιῶν δυνάμεων, ὁ Μίθρας συνεχίζει τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν πονηρῶν καὶ κακοποιῶν πνευμάτων. Ἡ πάλῃ αὐτὴ ἐπάνω σὲς τὴν γῆ ἀντικατοπτρίζεται σὲς τὰς καρδιές, σὲς τὸν ψυχισμό τῶν ἀνθρώπων.

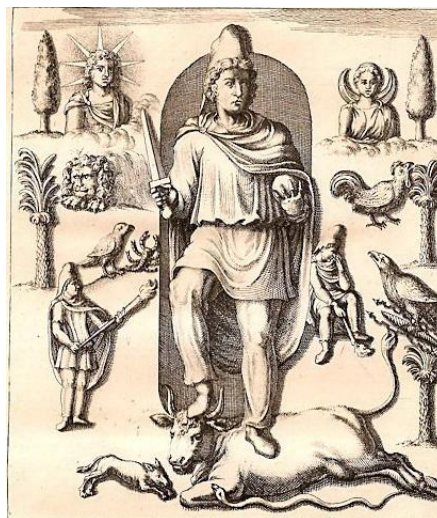
Η πιο γνωστή Μιθραϊκή αναπαράσταση της θυσίας του ταύρου είναι η εξής :
« Μέσα σε ένα σπήλαιο φαίνεται ο ταύρος πεσμένος στην γη, με τα μπροστινά πόδια διπλωμένα κάτω από αυτόν και με τα πισινά του πόδια τεντωμένα.

Ο Μίθρας στέκεται έχοντας καβαλήσει το ζώο με το αριστερό του γόνατο διπλωμένο και με το δεξί του πόδι απλωμένο πάνω από το δεξιό μπούτι του ταύρου.

Με το αριστερό του χέρι τραβάει προς τα πάνω το πεσμένο ζώο, τού οποίου το κεφάλι στρέφεται προς τον ουρανό, και με το δεξί του χέρι τού χώνει στο πίσω μέρος τού τραχήλου ένα μικρό σπαθί. Ο Μίθρας ο ίδιος έχει το κεφάλι του γυρισμένο, σαν να κοιτάζει πίσω. Ένας Ιέρακας που υπάρχει στα αριστερά του σκύβει προς αυτόν. Στην αριστερή γωνία εμφανίζεται συχνά η φιγούρα τού Ήλιου, ενώ στην δεξιά τής Σελήνης.

Στο κάτω μέρος φαίνεται ένας σκύλος να ορμά προς το αίμα που αναβλύζει από την πληγή και το ίδιο κάνει ένα φίδι. Ένας σκορπιός πιάνει με τις δαγκάνες του τούς όρχεις τού ετοιμοθάνατου ζώου και το τσιμπάει με την άκρη τής λαβής. Κάποιες φορές συμμετέχει στην σκηνή και ένα μυρμήγκι. Άλλοτε κάτω από τον ταύρο παριστάνεται ένας κρατήρας βάζο με δύο λαβές και ένα λιοντάρι φαίνεται να κοιτάζει ή να πίνει από αυτό, ενώ το φίδι φαίνεται να κάνει το ίδιο πράγμα από την αντίθετη μεριά.

Από την μια και την άλλη πλευρά στέκονται δύο νέοι άνδρες, από τους οποίους ο ένας κρατάει υψωμένο δαυλό και ο άλλος κρατάει δαυλό στραμμένο προς την Γη - σχήματα.

Είναι ντυμένοι όπως και ο Μίθρας και φέρουν στο κεφάλι τους το ίδιο είδος σκούφου. Σαν μια τελευταία λεπτομέρεια, η οποία πιθανώς δεν είναι και η λιγότερο σημαντική, η ουρά τού ταύρου, σηκωμένη πίσω, τελειώνει με στάχια ».

Τα ανάγλυφα συνιστούν μια μαρτυρία τού γεγονότος ότι για τον Μίθρα και τον ταύρο πρωταρχικά υπήρχε ένας ολόκληρος μυστικός θρύλος.

Η παράδοση Αβέστα διατήρησε το θρύλο για τον θυσιαζόμενο ταύρο στις αρχές τού κόσμου από τον οποίο εμφανίσθηκαν οι πλανήτες.

Ο ταύρος που σκοτώθηκε από τον Μίθρα ήταν ο θεϊκός ταύρος η θυσία του οποίου θα πραγματοποιείτο, σύμφωνα με την πίστη τού Αβέστα, στο τέλος τών χρόνων από το χέρι τού Σωτήρος (Σαοσαντ).

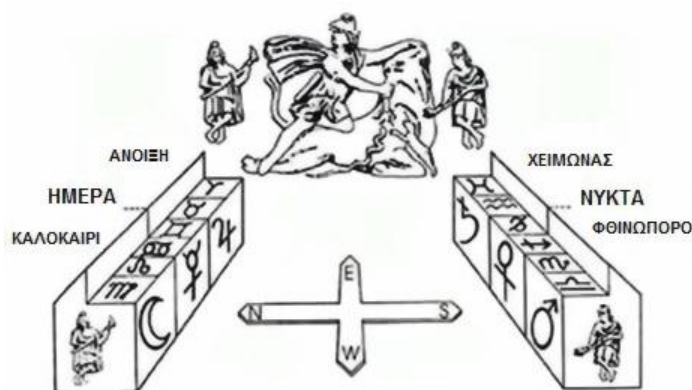
Τότε το λίπος τού θεϊκού ταύρου, αναμειγμένο με το χυμό τού λευκού φυτού Χαόμα, θα γινόταν για τους εκλεκτούς το ποτό τής αθανασίας. Έτσι ο Μίθρας που με την θυσία τού ταύρου έγινε δημιουργός θα γινόταν και σωτήρας.

Η σκηνή τής θυσίας τού ταύρου που κυνηγιέται και θανατώνεται αποδεικνύει την αρχαιότητα τού μύθου που αντιστοιχεί στις συνήθειες ενός λαού ο οποίος ασχολείτο με το κυνήγι.

Σύμφωνα με τον μύθο η εντολή τού Ορμούζ να θανατωθεί ο ταύρος μεταφέρθηκε στον Μίθρα από τον κόρακα – Ιέρακα και ότι ο Μίθρας παρά την θέληση του την εκτέλεσε.

Οι δορυφόροι τού Αριμάν, ο σκορπιός, το μυρμήγκι και το φίδι, εκείνα που προσπαθούσαν να δηλητηριάσουν ή να ρουφήξουν το σπέρμα τής ζωής, δεν κατάφεραν να το κάνουν. Οι δύο δαδούχοι είναι οι αντικαταστάτες τού Μίθρα.

Ο ένας δαδούχος εκπροσωπεί τον ήλιο ο οποίος ανεβαίνει προς το μεσουράνημα ή την ημέρα που προχωρεί από το χειμερινό ηλιοστάσιο μέχρι την ισημερία τής άνοιξης και ο άλλος εκπροσωπεί τον ήλιο στην παρακμή του ή την ημέρα που μικραίνει - [σχήμα].

Τα στάχια στην ουρά τού ταύρου μας φανερώνουν ότι το σιτάρι που φτιαχνόταν το ψωμί τού δείπνου προέρχεται από τον θυσιασμένο ταύρο.

Η θυσία τού ταύρου τοποθετήθηκε στις αρχές τού χρόνου σαν αρχή τής ζωής στην γη ακριβώς γιατί η αποστολή της ήταν να προκαλέσει την αναγέννηση τής Φύσης.

Ας μην ξεχνάμε ότι ο ταύρος που θυσιαζόταν κάθε έτος δεν ήταν ένα συνηθισμένο ζώο.

Ήταν μια εκδήλωση τής Παγκόσμιας ζωής και η πιο τέλεια έκφρασή της. Σε αυτήν ήταν συμπυκνωμένες, ας πούμε, οι ιδιότητες της και για αυτό με την μεσολάβηση τής θυσίας αυτές οι ιδιότητες μπορούσαν να διαδοθούν σε ολόκληρη την Φύση.

Έτσι θεωρείτο ο πρωταρχικός ταύρος και το θύμα που θυσιαζόταν ετησίως ήταν στην πραγματικότητα θεϊκό, επειδή ο πρωταρχικός ταύρος ήταν κατ' εξοχή θεϊκός.

Όσο για τις συνθήκες τής θυσίας του, ήταν το ίδιο νεφελώδεις όπως και ο ταύρος ο ίδιος.

Ωστόσο η θυσία τού ταύρου, τού οποίου ο μύθος φαίνεται ότι συσχετίζεται στενά με το ιερό δείπνο τών μυστών, δεν είχε διόλου την έννοια τού να παρέχει κρέας για αυτό το γεύμα.

Ο ταύρος τής εσχατολογικής θυσίας δεν πρέπει ούτε καν να τεμαχίστηκε για να τραφούν οι εκλεκτοί. Η ζωή εξήλθε από το σώμα του για να μεταδοθεί στην γη.

Λέγεται μόνον ότι το λίπος του μπήκε σαν συνθετικό στο ποτό τής αθανασίας.

Όπως στην Βεδική μυθολογία το ουράνιο Σόμα είναι το σπέρμα ζωικού θύματος και ταυτισμένο με το φεγγάρι, έτσι και το Περσικό Χαόμα είναι το σπέρμα τού πρωταρχικού Ταύρου. Οι μύθοι αυτοί αφήνουν να εννοηθεί ότι στο τελετουργικό τού Μίθρα, το κρέας τού θυσιασμένου ταύρου στην μεγάλη θυσία δεν τρωγόταν ποτέ. Στα συστατικά τού मिθραϊκού δείπνου περιλαμβάνετο μόνον η θεϊκή ουσία τού ταύρου και όχι η φυσική του μορφή και ουσία.

Ο Τερτυλλιανός λέει ότι ο διάβολος σύστησε στα πλαίσια τής λατρείας τού Μίθρα την προσφορά τού ψωμιού, όμως η προσφορά αυτή απαντάται σχεδόν παντού στις αρχαίες λατρείες.

Το ότι το συγκεκριμένο Μιθραϊκό τελετουργικό είχε μια μεγάλη ομοιότητα με το χριστιανικό αντίστοιχο αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η προσφορά στην Μιθραϊκή λατρεία δεν ήταν μια απλή προσφορά, αλλά αποτελούσε το Μιθραϊκό ισοδύναμο τού Χριστιανικού δείπνου και λάμβανε χώρα σε συνθήκες απολύτως όμοιες με εκείνες στις οποίες τελείται το Χριστιανικό δείπνο.

Αυτή η σχέση εξέπληξε ήδη τον άγιο Ιουστίνo, ο οποίος όπως και ο Τερτυλλιανός, έζησε αρκετά κοντά για πολύ καιρό τον παγανισμό πριν προσηλυτιστεί στην πίστη τού Χριστού.

Περιγράφοντας το χριστιανικό δείπνο, στο οποίο δεν έπαιρναν μέρος παρά μόνον οι βαπτισμένοι πιστοί, ο Ιουστίνος λέει ότι το ψωμί και η κούπα με το κρασί δεν θεωρούνται ότι είναι κοινό ψωμί και ποτό.

Όπως ο Χριστός, μέσω τής δύναμης τού Θεϊκού Λόγου, απέκτησε σώμα και αίμα για τη σωτηρία τών ανθρώπων, το ίδιο και η τροφή η οποία πρέπει να θρέψει το σώμα και το αίμα τού πιστού είναι εξαγιασμένη με την προφορά τής ευχαριστιακής προσευχής και έγινε σώμα και αίμα τού Ενσαρκωμένου Λόγου, όπως βλέπουμε στις Πράξεις τών Αποστόλων.

Ο Ιουστίνος που γνώριζε τέλεια την Μιθραϊκή λατρεία, τα τελετουργικά και τις μορφές της, ερμηνεύει το Μιθραϊκό δείπνο με τον εξής τρόπο :

« Όπερ καί έν τοίς τού Μίθρα μυστηρίοις παρέδωκαν γίνεσθαι μιμησάμενοι οι πονηροί δαίμονες. ότι γάρ άρτος καί ποτήριον ύδατος τίθεται εν ταις τού μουμένου τελεταίς μετ' επιλόγων τινών ή επίστασθε ή μαθείν δύνασθε ».

Οι μιθραϊκοί τύποι είχαν κάποιες μυστικές εκφράσεις ανάλογες με το : « αυτό είναι το σώμα μου και αυτό είναι το αίμα μου », που θυμίζουν την υψηλή σημασία τής Θείας Ευχαριστίας. Μπροστά στους μύστες ήταν τοποθετημένα ψωμιά και στην συνέχεια τούς προσφέρονταν οι κούπες. Οι ιερές ευχές προφέρονταν μάλλον από τον « Πατέρα τών Πατέρων ».

Η αναλογία ήταν αξιοσημείωτη, επειδή το ψωμί και το ποτό αναπαριστούσαν την ουσία τού μυστικιστικού ταύρου, τού θεϊκού ταύρου, τον οποίο θυσίασε ο Μίθρας. Και αυτή η σχέση δεν ήταν ούτε αμυδρή ούτε υπονοούμενη. Πιθανώς εκφραζόταν κατηγορηματικά και επειδή ο Ιουστίνος την γνώριζε, ήταν εντυπωσιασμένος από αυτήν και δεν μπορούσε να μην διακρίνει σε αυτήν μια πίστη και μια λειτουργική οικονομία σε ένα σύνολο παρόμοιο με την χριστιανική πίστη και λειτουργία.

Αναγκασμένος να εξηγήσει μια τέτοια αντιστοιχία και γνωρίζοντας ότι τα τελετουργικά τών μυστηρίων δεν ήταν καθόλου μια απομίμηση τών πρόσφατης ημερομηνίας χριστιανικών τελετών, μέμφεται την μίμηση τού ευχαριστιακού δείπνου ότι δήθεν γίνεται από δαίμονες.

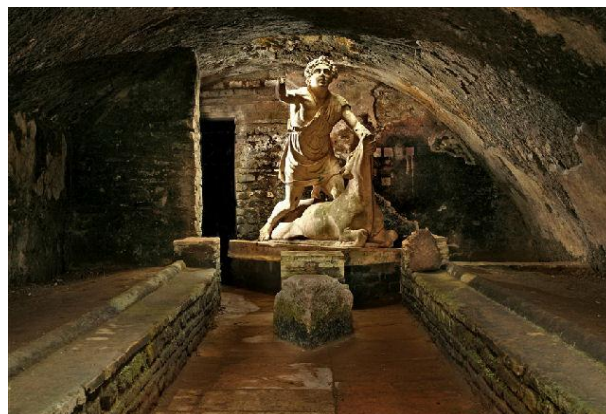
Τα Μυστήρια τού Μίθρα ήταν μια « θρησκεία » επιβλητική.

Ο θεός ήταν νέος, όμορφος, γενναίος, ακηλίδωτος και κήρυττε μια αυστηρή ηθική την οποίαν αυτός πρώτος ακολουθούσε και επιπλέον ήταν ο μόνος Θεός-Σωτήρας που δεν πέθαινε.

Το τέλος τού Μιθραϊσμού, όπως και άλλων μυστηριακών θρησκειών, επήλθε με την αναγνώριση τού Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας, πιθανόν επειδή δεν μπόρεσε να αφομοιώσει την Ελληνική φιλοσοφία και ίσως να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις τών καιρών.

Τελικά ο Μιθραϊσμός εξαλείφθηκε πρώτα από την Ευρώπη και αργότερα από την Μικρά Ασία αφήνοντας ελεύθερο το πεδίο για το άστρο τού Χριστιανισμού που τότε ανέτειλε δεδομένου ότι με την δύναμη τού κράτους από πίσω τους οι χριστιανοί δεν έχασαν καθόλου χρόνο επιτιθέμενοι και καταστρέφοντας το κάθε τι που δεν ήταν « δικό τους ».

ΕΙΚΟΝΕΣ ΜΙΘΡΑΙΩΝ

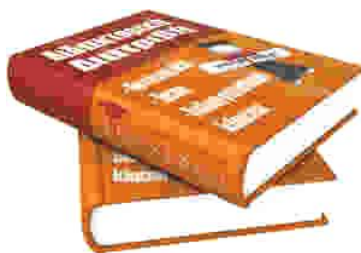

I+S

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

(Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ.)

[Η Θεώρηση τού Κόσμου στην Λατρεία τού Μίθρα :](#)
[Μία προσέγγιση σύμφωνα με τις αρχές γνωσιακών θεωριών](#)

(κάντε **Ctrl + κλικ** επάνω στον τίτλο ή στην εικόνα τής Διατριβής)